

Megállapodás Vilmos, Aquitania hercege és Hugó chiliarchus között

Egy egyedülálló szöveg a 11. századi Franciaországból

A *Conventum inter Guillelmum Aquitanorum comitem et Hugonem chiliarchum* (röviden *Conventum*) egyedülálló dokumentum: a hűbéri viszonyt a hűbéres szemszögéből, erős érzelmi töltettel mutatja be, a klasszikustól igen távol álló latinsággal.¹ A történet szerint (Lusignani) Hugó, Vilmos „gróf” (V. Vilmos aquitaniai herceg, 995 k.–1030) hűségese vazallusa hűbérura állandó segítségére szorul ravasz és gátlátalan ellenfeleivel szemben, akik minden lehetséges módon ártani próbálnak neki. Vilmos vég nélkül hitegeti hűbéresét segítséggel és kárpótlással, de Hugó hiába teljesíti a „gróf” legmegalázóbb parancsait is, az utóbbi titokban mégis újra és újra lepaktál Lusignan urának ellenfeleivel.

A szöveg a 20. század második felében keltette fel a történettudomány figyelmét, és azóta is töretlen népszerűségnek örvend. Ez egyfelől annak köszönhető, hogy a hűbéri kapcsolatok működésére nézve más szövegekből nehezen vagy sehogy sem kinyerhető információkat tartalmaz, másfelől pedig annak, hogy szinte semmit nem lehet tudni róla. Nem ismerjük sem a szerző nevét, sem a megrendelőt, sem a keletkezés helyszínét, pontos idejét, okát, célját – még a címét is utólag kapta.

A *Conventum* szövege három középkori kéziratban maradt fenn. Az első kettő (A és B) a 11. század második felében (valószínűleg az 1060-as években),² legkésőbb a 12. század elején keletkezett, a harmadik másolat (C) ezek egyikéről készült a 15. században. Az A és a B kódex feltehetőleg az angoulême-i Saint-Cybard-apátság scriptoriumában készült, habár a dekoráció közeli rokonságot mutat a limoges-i Saint-Martial-apátság kódexeivel. Az A kódexbeli szöveget egy, a Chabannes-i Adémar *Krónikáját* követő oklevél és Einhard Nagy Károly-életrajza közé másolták. Ugyanez a sorrend a B és a C kódexben is, azzal a különbséggel, hogy azokban az oklevél nem található meg.³

A *Conventumot* a 17–18. század folyamán többször is kiadták. Jean Besly és Philippe Labbe egyaránt az A-t követték, a *Recueil des Historiens des Gaules et*

* A szerző az ELTE BTK hallgatója.

1 Köszönettel tartozom az elmúlt évek támogatásáért és a jelen munka elkészítésében nyújtott segítségért témavezetőmnek, Molnár Péternek.

2 Beech, 2002a. 63.

3 Beech, 1995. 10–11., 113–117.

de la France pedig a Besly által közölt szöveget vette át.⁴ Az utóbbi évtizedekben először a Jane Martindale-féle kritikai kiadás látott napvilágot (1969),⁵ ezt követte George Beech első fordítása (1989),⁶ majd az általa szerkesztett szövegkiadás, amely egy új angol és egy francia fordítás kíséretében jelent meg (1995),⁷ végül pedig Jane Martindale angol fordítása (1997).⁸ Nyomtatásban nem jelent meg az a fordítás, amelyet a Susan Reynolds vezette csoport készített 1988-ban, a világhálón azonban 1996 óta ez is elérhető.⁹

Mivel a szöveg említi V. Vilmos és VI. Sancho gascogne-i herceg 1028-as blaye-i találkoztóját, annál előbb nem keletkezhetett. A legtöbb kutató 1028–1030 körülre datálja a szöveget,¹⁰ kivéve Clément de Vasselot-t. Szerinte a *Conventum* az 1060-as években született az angoulême-i gróf környezetében, aki függetlenségre törekedett az anjoui gróf befolyása alatt álló, önálló cselekvésre képtelen aquitaniai herceggel szemben.¹¹

Vasselot elmélete egyedülálló a *Conventum* eredeti célját illetően, noha számos elképzelés él a szöveg műfajával és rendeltetésével kapcsolatban. Ezeket alapvetően két csoportra oszthatjuk: míg bizonyos kutatók szerint a szöveg gyakorlati célból keletkezett, mások szerint elsősorban közönsége szórakoztatását szolgálta. Az előbbieket szerint egy szóbeli megegyezést hivatott rögzíteni a végleges megállapodás előtt,¹² vagy pedig Hugó utódainak érdekvédelemét segíthette későbbi konfliktusok esetén, mintegy emlékeztetve a másik felet a korábban tett ígéretekre.¹³ A *Conventum* Jane Martindale szerint bizonyos hasonlóságot mutat a korszakban keletkezett *convenientiákkal* (a hűbérúr és a hűbéres közötti megállapodást rögzítő dokumentumokkal), igaz, azoknál jóval hosszabb.¹⁴ Valószínű, hogy az elbeszélés szerzője találkozott hasonló szövegekkel, mégis kizárható, hogy a *Conventum convenientia* lenne, egyrészt a jelentős terjedelmi különbségek, másrészt fontos formai eltérések – a tanúk hiánya, az eltérő bevezető és záró formula, a tényleges szerződés, vagyis az egymásnak tett ígéretes részletes leírásának mellőzése – miatt.¹⁵

Sidney Painter szerint a szöveg egyszerűen Lusignani Hugó tetteit hivatott megörökíteni,¹⁶ így tulajdonképpen történeti munkának tekinthetjük. Stephen White

4 Martindale, 1969. 540–541.; Beech, 1995. 11–12.

5 Martindale, 1969. 541–548.

6 Hugh of Lusignan, 1989. 405–410.

7 *Le Conventum*, 1995. Szövegkiadás: 123–138., Yves Chauvin és Georges Pon francia fordítása: 139–147., George T. Beech angol fordítása: 147–153.

8 Martindale, 1997a. 542a–548a.

9 *Agreement between Count William V and Hugh IV*. <https://sourcebooks.fordham.edu/source/agreement.asp>, letöltés 2017. nov. 24.

10 Martindale, 1997a. 531. – 1028 után; Beech, 1995. 104–105. – 1030 körül; Barthélemy, 2000. 447. – 1028 körül; White, 1993. 147.; White, 2005. 5. – az 1020-as évek vége.

11 Vasselot, 2015. 30–40. bekezdés.

12 Martindale, 1997a. 532.

13 Flach, 1893. 530.; Richard, 1903. 166.; Garaud, 1965. 560.; Poly–Bournazel, 1980. 68.; Barthélemy, 1999. 348.

14 Martindale, 1997a. 532.

15 Beech, 1995. 18–19.

16 Painter, 1957. 31.

úgy véli, a *Conventum* a tárgyalások során született megegyezések elbeszéléseinek gyűjteménye.¹⁷

George T. Beech a legkövetkezetesebb képviselője annak a nézetnek, amely szerint a *Conventum* irodalmi szövegnek tekinthető, és ebben a minőségében a későbbi *chanson de geste*-ek – talán piszkozatban maradt – előfutára. Szerinte ezt alátámasztja bizonyos elbeszélési technikák – mint például az ismétlések, a közvetlen, illetve függő beszéd közötti váltások – tudatos alkalmazása és a szöveg magas szintű belső koherenciája.¹⁸ Beech felveti annak lehetőségét is, hogy az egyik korai másolat átlagnál sűrűbb központosítása, kiemelési arra utalnak, hogy a szöveget eredetileg szóbeli előadásra szánták.¹⁹

Az összes hipotézis mellett és ellen is számos érv sorakoztatható fel. Mivel azonban a korszakban egyetlen dokumentum sem keletkezett, amely jelentős hasonlóságot mutatna a *Conventummal*, a szöveget lehetetlen besorolni bármelyik korabeli műfajba.

Éppilyen áthatolhatatlan akadályba ütközünk a szerző azonosítása során is. A szövegben semmi nem utal annak alkotójára, keletkezési helyére és körülményeire, de még a szerzők száma is kérdéses. Beech elmélete azt feltételezi, hogy a szöveg egyetlen szerző munkájaként született.²⁰ Ezzel ellentétes Dominique Barthélemy véleménye, aki szerint több szerző vagy szerkesztő munkájára utal a szókincs változása a 91. sor után.²¹ Ezt alátámasztja, hogy a szöveg épp ezen a ponton bontható két önálló történetre.

Mivel a forrás nélkülöz mindenfajta egyházi szemléletmódot (ennek legékeesebb példája Roho angoulême-i püspök kézcsókja a hercegnek rögtön a történet elején), nemcsak az kétséges, hogy az író melyik egyházi intézményhez tartozott, hanem az is, hogy egyáltalán egyházi személy volt-e.²² Míg egyesek szerint a *Conventumot* eredeti formájában egy bírósági jegyző fogalmazhatta,²³ mások szerint egy – vagy több – Hugóhoz közel álló egyházi személy, vagy esetleg maga Hugó keze alól került ki.²⁴ Ezek az elképzelések a szöveg erős köznyelvi jellege alapján alacsony műveltséggel rendelkező szerzőt feltételeznek. George Beech ellenben a szerkesztés fejlettsége és a feltételezett – bizonyos esetekben kétségbe vonható – bibliai és kortárs irodalmi utalások, hasonlóságok miatt éppen ennek ellenkezője mellett érvel, és szerinte a szerző talán a poitiers-i Saint-Hilaire kanonokja lehetett.²⁵

Ezek a feltevések nem adnak választ arra, hogyan került a szöveg az angoulême-i Saint-Cybard-apátságba, ahonnan a legkorábbi kéziratok származnak.

17 White, 2005b. 6.

18 Beech, 1995. 29–103.; Beech, 2002b. 44–56.

19 Beech, 1995. 80–82.; Beech, 2002a. 67–78.

20 Beech, 1995. 35.

21 Barthélemy, 2000. 466.

22 Martindale, 1997a. 531–532.; Martindale, 1997b. 9–10.

23 Flach, 1893. 530.; Garaud, 1965. 560. – Garaud elfogadja Flach elképzelését.

24 Painter, 1957. 28.; Hackett, 1969. 14.; Poly-Bournazel, 1980. 68.; Barthélemy, 1999. 348.

25 Beech 1995. 105–107.; Favreau, 1960. 473–478. – A Saint-Hilaire iskolája a korszakban fontos kulturális központnak számított. Beech, 2002a. 65. – Beech felvetette annak a lehetőségét is, hogy a szerző az angoulême-i Saint-Cybard-kolector szerzetese volt.

Jane Martindale az angoulême-i gróf és püspök említése, illetve a fennmaradás helye miatt gondolja úgy, hogy a szöveg a két személy valamelyike révén kerülhetett Angoulême-be, vagy esetleg ott keletkezett, de figyelmeztet arra, hogy a legkorábbi kézirat keletkezése, vagyis a 11. század második fele előtt valójában semmit nem tudunk a szövegről.²⁶ Ez a körülmény hitelt adhatna Clément de Vasselot már említett elméletének is, az azonban ellene szól, hogy az angoulême-i gróf hívei sokkal egyértelműbben is hangot adhattak volna véleményüknek – például egy olyan elbeszélés megalkotásával, amelynek maga a gróf (vagy egyik felmenője) a főhőse.

A szöveg jelentősége

Néhány korábbi említés²⁷ után a szöveg iránti érdeklődés a „feudális forradalom” (vagy átalakulás) elméletének megjelenése után nőtt meg robbanásszerűen. Georges Duby 1953-ban megjelent disszertációjában arra a következtetésre jutott, hogy az első ezredforduló környékén, nagyjából 980 és 1030 között a francia társadalom gyökeres változáson ment keresztül: miután a királyi hatalom jelentősen visszaszorult Capet Hugó trónra kerülése után, a tartományokon belül a központi hatalom tovább erodálódott, míg végül a helyi várbirtokosok kényük-kedvük szerint, gyakran fizikai erőszak alkalmazásával járhattak el saját ügyeikben, ami a régi közrend teljes felbomlásához és politikai káoszhoz vezetett.²⁸ A *Conventum* első pillantásra kiválóan illeszkedik ebbe a narratívába: gátlástalan feltörekvő birtokosok háborúiról, fosztogatásról, a vesztesel szembeni kegyetlenkedésekről olvasunk, és ha mindez önmagában nem lenne elég, a főhős végül még hűbérurának, a hercegnek is hadat üzen, ami jól jelzi a tartományúri hatalom megkérdőjeleződését.

Az 1990-es évek elején számos bírálattal érte a „feudális átalakulás” elméletét. Georges Duby és követői szerint az első ezredforduló táján az addig tovább élő, Karoling-eredetű közhatalom helyére a várurak magánhatalma lépett, bírálóik szerint azonban a köz-, illetve magánhatalom világos elkülönítése az első ezredforduló környékén éppúgy anakronisztikus, mint a Karoling-korban, amelyre Duby iskolája a modern állam képét, az azzal kapcsolatos elvárásokat vetítette vissza.²⁹

Vita alakult ki a források értelmezése kapcsán is. Dominique Barthélemy arra hívta fel a figyelmet, hogy a – fennmaradt – források számának ezredforduló utáni gyarapodása és az azok által a társadalom leírására használt szókincs mennyiségi növekedése önmagában nem feltétlenül bizonyítja a társadalom minőségének forradalmi változását.³⁰ Stephen White azzal magyarázza az erőszak gyakori említését, hogy elsősorban retorikai eszközről van szó, ezért minden forrás esetében egyedi értékelésre és kontextualizálásra van szükség.³¹ Timothy Reuter arra hívta fel

26 Martindale, 1997b. 31–32.

27 Flach, 1893. 530–533.; Richard, 1903. 157–166.

28 Duby, 1953. 155–229.

29 Barthélemy, 1996. 196–197.; Wickham, 1997. 197.; White, 2005a. 6–8.

30 Barthélemy, 1996. 200–201.

31 White, 1996. 205–209.

a figyelmet, hogy a magánjog és a büntetőjog modern megkülönböztetése befolyásolja azt, ahogy az erőszakra mint egy-egy jogi vita szerves részére tekintünk.³²

Az első ezredfordulón zajló társadalmi folyamatok átértékelése magával hozta a *Conventum* újraértelmezését is. Jane Martindale a szöveg jogi vonatkozásait vizsgálva megállapította, hogy az abban megörökített számos erőszakos cselekmény ellenére szó sincs anarchiáról, mivel a konfliktusok valójában rendkívül szabályozott keretek között zajlottak.³³ Dominique Barthélemy arra hívta fel a figyelmet, hogy valójában nem is Vilmos és Hugó az igazi ellenfelek: mindketten a velük egyenrangúakkal folytatnak küzdelmet – Vilmos Fulco Nerrával, Anjou grófjával, Hugó pedig a thouars-i algrófokkal és Rancon uraival. „*Ha a Conventum előjele valaminek – írja –, az nem egy társadalmi vihar, hanem Anjou győzelme az 1030-as években (...).*”³⁴

Stephen White többek között azt vizsgálta, hogyan köszön vissza az elbeszélésben a hűbértulajdon örökölhetőségének problémája, illetve a hűbéri viszony különböző értelmezési lehetőségei. Mivel a jó hűbérúr egyik ismerve a nagylelkű adakozás volt, a rendelkezésére álló birtokokból azonban nem juthatott mindenkinek, a nagyúrnak ahhoz, hogy egyik hívének adhasson, egy másiktól kellett elvennie, ügyelve közben a birtokosok közötti hatalmi egyensúly fenntartására is. White – mások mellett – hangsúlyozta, hogy az első ezredforduló táján még nem beszélhetünk hűbéri jogrendszeréről, csak bizonyos általános elvekről, amelyeket az egyedi konfliktusokhoz idomítva alkalmaztak. Így például amíg a hűbérúr úgy vélte, szabadon rendelkezik elhunyt vazallusai hűbértulajdonai felett, a halott birtokos rokonai ezeket öröklődő családi vagyonnak tartották. Az új, illetve a régi birtokos rokonai rendre szembekerültek egymással és közös hűbérurukkal, így életük háborúk és megegyezések állandó körforgásában zajlott.³⁵

White tipológiája szerint a hűbéri viszony alapvetően három modell szerint működött: a „politikai” modell értelmében a hűbéres az adományozott földdel szolgálatot vásárolt, a „familiáris” modell a kapcsolat barátsággra emlékeztető aspektusára helyezi a hangsúlyt, míg az „üzleti” modell jól meghatározott cseréket tett lehetővé.³⁶ A *Conventum* cselekményében rendszeresen előfordul, hogy egy-egy konfliktus során a felek valamelyik (vagy több) modell alkalmazásával próbálják elérni céljukat. Ahhoz, hogy a *Conventum* jelentőségéről és jellegzetességeiről valóban átfogó képet alkothassunk, elengedhetetlen a helyi viszonyok ismerete és az elbeszélés fő pontjainak áttekintése.

32 Reuter, 1997. 181–182.

33 Martindale, 1997b. passim.

34 „*Si le Récit des Pactes est le signe avant-coureur de quelque chose, ce n'est pas d'une tempête sociale, mais c'est de la victoire angevine des années 1030 (...).*” Barthélemy, 2000. 467–468.

35 White, 2005c. 8.; White, 2005b. 12.

36 White, 2005b. 10–11.

Poitou és La Marche az első ezredfordulón – a történet szereplői

A *Conventum* főleg Poitouban és délkeleti szomszédjában, La Marche-ban játszódik. Poitou az aquitaniai herceg birtokának magját képezte. Poitou grófjai a 10. század közepén szerezték meg az aquitaniai hercegi címet, miután az azt viselő auvergnei grófi család kihalt.³⁷ La Marche – mint arra neve is utal – ekkor még Poitou határvidéke volt, amely a limoges-i algrófságtól választotta el. Ez utóbbi az angoulême-i és a périgueux-i grófsággal együtt az aquitaniai herceg hűbérurasága alá tartozott, csakúgy, mint a korábbi saintes-i grófság (vagy annak egy része), amely 866-ban gróf nélkül maradt.³⁸

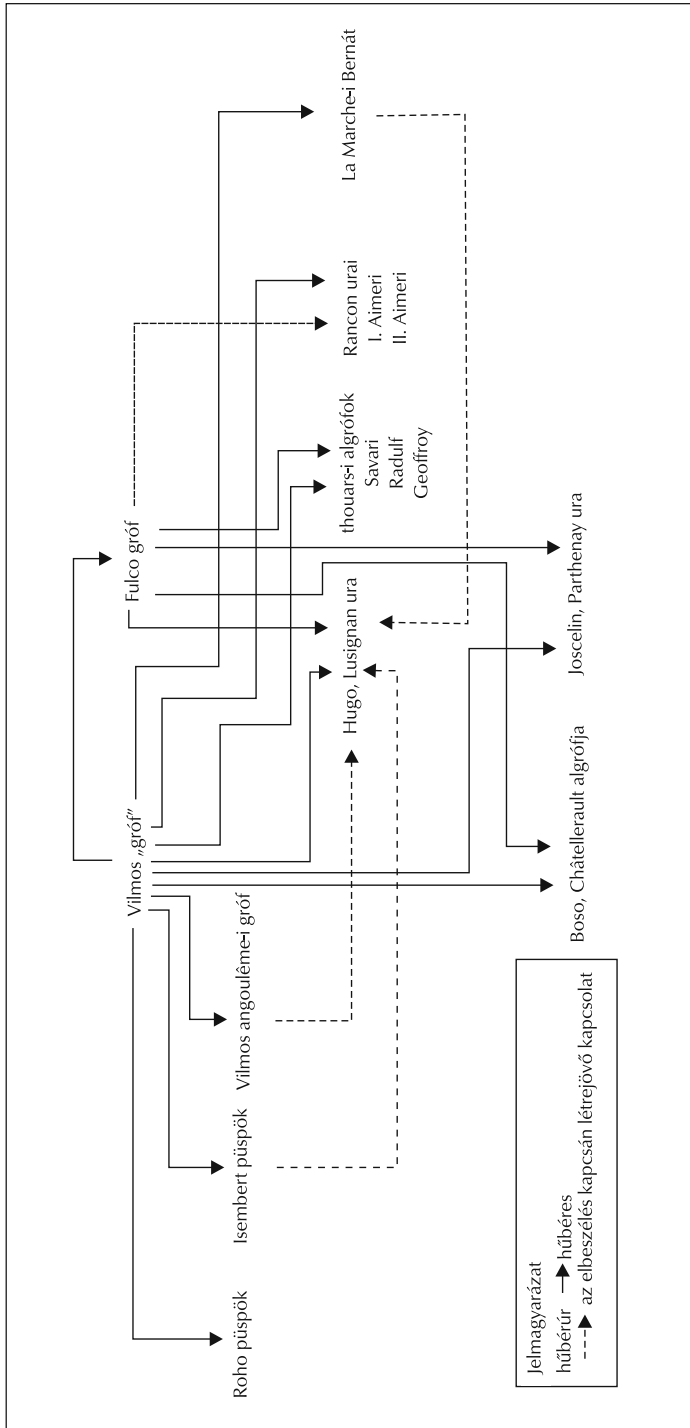
Aquitania az ezredfordulón³⁹

37 Barthélemy, 1999. 611.; Mazel, 2014. 731. – Dominique Barthélemy szerint III. Vilmos (+963) volt az első, aki a hercegi címet viselte (955-től), míg Florian Mazel szerint már Èbles Manzer (+934/5) is aquitaniai herceg volt. Auvergne grófjairól lásd: Mazel, 2014. 720.

38 Debord, 1984. 63.; Bachrach, 1985b. 26.

39 Forrás: *Atlas de la France de l'an mil*. Sous la direction de Michel Parisse. Paris, 1994. 61., 69.

Hűbéri viszonyok a Conventum fontosabb szereplői között

I. (Öreg) Boso családját a 10. század közepére La Marche legjelentősebb birtokosaivá tette, ráadásul felesége révén a périgueux-i grófi címet is sikerült megszereznie.⁴⁰ Sikereinek hátterében Robert-Henri Bautier szerint az állt, hogy – a családban előforduló nevek alapján – talán Boso nyugati frank ellenkirály (879–887) leszármazottja volt.⁴¹ A család pozícióját tovább erősítette Boso egyik fiának, Aldebertnek Fulco Nerra anjoui gróf (987–1040) egyik unokatestvérével, Almodisszal kötött házassága, amely szövetségessé tette a két családot. Hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy mekkora veszélyt jelent ez az aquitaniai herceg hatalmára. Amikor a 990-es évek végén Anjou grófja és a herceg között háború tört ki, La Marche ura, Aldebert az előbbi mellé állt, és a harapófogóba szorított herceg – több taktikai hiba elkövetése után⁴² – 999-ben elvesztette a háborút.⁴³

Vilmosnak ugyan számos poitou-i és saintonge-i birtokról le kellett mondania Fulco javára, de feleségül vehette Aldebert özvegyét, így az utóbbi fia, Bernát gyámja lett.⁴⁴ 1003-ban elhunyt II. Boso, Aldebert testvére, a család utolsó nagykorú tagja. Vilmos, aki így már az egész család felett gyámságot élvezett, felosztotta a birtokokat Bernát és II. Boso kiskorú gyermekei között. Míg az utóbbiak megtarthatták a périgueux-i grófságot, Bernát örökölte a család La Marche-i birtokait, amelyhez Vilmos grófi címet társított.⁴⁵ La Marche így névleg elszakadt Poitoutól, de mivel a gróf még kiskorú volt, gyakorlatban az 1010-es évekig a herceg kormányozta.

A La Marche-i grófság végleges kialakulásának időpontja vitatott. Robert-Henri Bautier szerint Bernát csak 1028 után kezdte használni grófi címét.⁴⁶ Az 1028 után keletkezett *Conventum* valóban grófi címe nélkül emlegeti Bernátot, ennek oka viszont az, hogy az elbeszélő egyenrangú félnek tekinti a frissen gróffá vált Bernátot és a főhóst, Hugót. Georges Thomas 1927-es tanulmánya függelékében közli azt az oklevelet, amely Bernát grófi címének legkorábbi fennmaradt említését tartalmazza.⁴⁷ A keletkezés *terminus post quem*je 1011, így Bernát akár már az 1010-es években grófi címet használhatott, és tekintve hogy legkésőbb 997-ben születhetett, nagykorúvá válásának jóval 1028 előtt be kellett következnie.

Ezt megerősíti Chabannes-i Adémar *Krónikája*, amely hosszasan tárgyalja a grófság igazgatását Bernát kiskorúsága alatt (részben a szerző személyes érintettsége miatt).⁴⁸ Vilmos egy helyi várúr két fiát, Mortemart-i Pétert, a Le Dorat-i társaskáptalan világi apátját és Umbertet bízta meg La Marche ideiglenes kormányzásával. Miután Umberto elhunyt, Péter más segítőt választott maga mellé egy helyi birtokos családból, ám ők az évek során mind meghaltak, ráadásul időközben Bernát is felnőtt, így az apát kezében összpontosuló hatalom teherré vált a herceg és

40 Bautier, 1979. 11–14.; Barthélemy, 1999. 278.

41 Bautier, 1979. 13.

42 Bachrach, 1979. 12.

43 A családfát lásd: Bachrach, 1993. 265., 268.; Bachrach, 1976. 116–119.

44 Ademar Cabannensis, 1999. 156.

45 Uo. 164.

46 Bautier, 1979. 17.

47 Thomas, 1925–1927. 625.

48 Ademar Cabannensis, 1999. 164–165. – Chabannes-i Adémar apja egyike volt az alább említett Mortemart-i Péter segítőinek.

gyámfia számára. Egy öröklési vizsályt kihasználva⁴⁹ Vilmos és Bernát elűzték Pétert, ekkor vehette kezdetét La Marche grófjának önálló pályafutása.⁵⁰

A herceg legfontosabb poitoui és La Marche-i hűbéresei közé tartozott a poitiers-i püspök,⁵¹ a Poitiers-től északra fekvő Thouars algrófja (Poitou legjelentősebb birtokosa a herceg-gróf után),⁵² Parthenay ura,⁵³ a hercegi székvárostól délre található Lusignan ura,⁵⁴ Rancon ura La Marche-ban⁵⁵ és természetesen Anjou grófja, aki az előbb említett világi birtokosok hűbéruraságán osztozott Vilmostal, habár – elméletileg – neki alávetve. Fulco Nerra ezenfelül olyan kulcsfontosságú poitoui erődítmények felett rendelkezett (névlegesen szintén Vilmos herceg hűbéreseként), mint Loudun és Gençay.⁵⁶ Ez roppant kellemetlen helyzetbe hozta a herceget, azok a hűbéresek ugyanis, akik nem voltak megelégedve egy-egy birtokügyben hozott döntésével, az anjoui grófhhoz folyamodhattak támogatásért, ami egyszerre ártott a herceg tárgyalási pozíciójának és reputációjának, mint ahogy azt később a Gençay vára körüli egyezkedések során láthatjuk.

A *Conventum* szereplői többnyire a fent említett birtokosok közül kerülnek ki. Rajtuk kívül felbukkan IV. Vilmos, Angoulême grófja (988–1028), aki – hűen a Chabannes-i Adémar által megörökített ideális hűbéri viszonyhoz, sőt barátságához – egy ízben a herceg nevében jár el,⁵⁷ Géraud, Limoges püspöke (1014/15–1023), aki Lusignani Hugónak segít várat építeni La Marche-i Bernát ellen,⁵⁸ és Roho, Angoulême püspöke (1018–20 – 1029–36), aki Vilmos és Hugó egyik megállapodása során tanúskodik.⁵⁹

49 Uo. – Adémar a következőket közli: Mortemart várát Péter és Umberto apja építette Aldebert gróf hozzájárulásával; Umberto még Péter életében meghalt; Péter később felgyújtotta „saját várát”, Mortemart-t. Ez valószínűleg a család más tagjaival folytatott jogvitája egyik állomása lehetett.

50 Uo.

51 Duguet, 1971. 163., 167–172., 185. – A poitiers-i püspöki cím egy helyi birtokos családban öröklődött a 10. század közepe óta. Pétertől (963–975) unokaöccse, Gislebert (975–1022) örökölte a püspöki címet, amely az ő unokaöccsére, Isembert-re (1023/4–1047) szállt. Őt unokaöccse követte a sorban.

52 BnF Département des Manuscrits, Ms. latin 4892. Maillezais-i Péter: *Relatio*. 247. fol. v.; Bachrach, 1985a. 54–55. 74. jegyz. – Az aquitaniai hercegek és a thouars-i algrófi család hűvös viszonyt tartottak fenn egymással a 10. század második fele óta. Maillezais-i Péter a 11. század közepén írt *Relatió*jában taglalja IV. Vilmos és az akkori algróf, II. Aimeri feleségének viszonyát, ez a történet azonban inkább következménye, mint előzménye lehetett a két birtokos elhidegülésének. Maillezais-i Péter: *Relatio*. 246. fol. v., 247. fol. v., 249. fol. v. – Maillezais-i Péter nem igazán megbízható forrás az ezredforduló és az azt megelőző időszak eseményeivel kapcsolatban. Szereplői nevét nem mindig helyesen adja meg, Aldebert gróf özvegyét, Almodist pedig boszorkányként ábrázolja. Bachrach, 1976. 113. – Az anjoui grófok igyekeztek minél szorosabbra vonni kapcsolatukat a thouars-i algróffokkal.

53 Bachrach, 1976. 119–120.

54 A család felemelkedéséről, birtokairól, terjeszkedési kísérleteiről lásd: Painter, 1957. 27–32.

55 Fouché, 1969. 95–97.

56 Ademar Cabannensis, 1999. 162.; *Le Conventum*, 1995. 132–133.; Bachrach, 1993. 163.

57 *Le Conventum*, 1995. 133.; Vasselot, 2015. 31. bekezdés. – Vasselot szerint a gróf az egyetlen szereplő, akit a *Conventum* semleges színben mutat be. Tekintve azonban, hogy a gróf szerepe mindössze annyi, hogy követi a gyáván megfutamodó herceg utasítását és fogadja Hugó hűségesküjét, így passzivitása révén a herceg cinkosa lesz, és hozzájárul Hugó megkárosításához, inkább enyhén negatív figurának tűnik.

58 *Le Conventum*, 1995. 131.

59 Uo. 123.

Vitatott, hogy az Aimeri „tribunus” néven szereplő birtokos és fia vajon Rancon (és Taillebourg) vagy Rancogne urai voltak-e,⁶⁰ mivel a két településnév írásmódja a korszakban rendkívül következetlen.⁶¹ Rancogne birtokosainak szereplése mégis kizárható, mivel a várat birtokló Mussidani Aimerinek nem volt vele azonos nevű örököse.⁶² A *Conventum* I. Aimerijét viszont azonosíthatjuk azzal a vele egyező nevet viselő személlyel, aki 1024-ben az angoulême-i gróf engedélye nélkül épített vára, Fractabotum védelmében lelte halálát.⁶³

A *Conventum*ban rövid epizódszerepet kapnak olyan csekély politikai befolyással rendelkező személyek is, mint például Chizé várnagya, Péter vagy Lusignani Hugó mouzeuil-i lovas katonái. Az elbeszélő valószínűleg – közel – azonos társadalmi szintre helyezi Châtellerault algrófját, Parthenay urát és a már említett chizéi várnagyot. Az ő esetükben vélhetőleg státusjelölő szerepe van annak, hogy névvel szerepelnek (ellentétben például a gençay-i várnaggal, akiről nem esik szó), de hűbértartóikat a szerző nem családi örökségnek, hanem szabadon eladományozható földnek tekinti. Velük szemben azonban Lusignani Hugónak és Rancon urának öröklési jogát nem kérdőjelezi meg, mintegy betagozva őket a címmel rendelkező arisztokraták körébe (és nyilvánvalóan a valódi titulus hiányát pótlandó látja el őket a fiktív *chiliarcusi* és *tribunusi* címmel).⁶⁴

A *Conventum* egy lehetséges értelmezése

A történet két hasonló felépítésű részből áll, amelyek dramaturgiai szerkezete nagyrészt hasonló: Vilmos birtokot ígér Hugónak, aki ismételten bizonyítja hűségét a herceg előtt, mégsem kap semmit, sőt Vilmos az előbbi ellenfelével köt megegyezést és őt kárpótolja Hugó helyett. Végül Hugó is megkapja a jussát, de mindkét esetben olyan birtokhoz jut hozzá, amelyet egyébként is jogos örökségének tart.

Az első rész Hugó és a thouars-i algrófok konfliktusait dolgozza fel, középontjában a néhai châtellerault-i algróf egyik birtoka áll, amelyet Vilmos herceg Hugónak adott, a thouars-i algróf, Savari azonban „elorozta” tőle. A herceg nem mutat különösebb hajlandóságot Hugó kárpótlására, ami érthető, tekintve hogy a thouars-i algrófi család komolyan fenyegeti Észak-Poitouban a herceg fennhatóságát. Hugó – látva, hogy hűbérura segítségére nem számíthat – magával az ellenféllel, Thouars-i Radulffal (az időközben elhunyt Savari öccsével és örökösével) próbál megegyezni a herceg háta mögött, aki – tudomást szerezve erről – azzal fenyegeti

60 Rancogne-i Aimeriként említi: Poly-Bournazel, 1980. 140.; White, 2005c. 8.

61 Ademar Cabannensis, 1999. 158., 181. – Adémar *Krónikájának* β változata az angoulême-i püspök adományai között említi egy *villa Ranconia* nevű helyet, az engedély nélkül épített Fractabotum ostromában megölt birtokost *princeps Ronconiensis*nek nevezi. A γ éppen fordítva használja a két nevet (*villa Ronconia, princeps Ranconiensis*). Az okleveles anyagban is számos példát találunk erre a jelenségre.

62 Bachrach, 1985b. 35.

63 Ademar Cabannensis, 1999. 181.

64 Chabannes-i Adémar *Krónikájában* a címmel nem rendelkező, de jelentős hatalmú birtokosok *princeps*-ként szerepelnek. – Ademar Cabannensis, 1999. 167., 170., 176., 177., 178., 180., 181., 184., 185., 189.

Radulfot, hogy Parthenay várát és előző birtokosának özvegyét Hugónak adja. Lusignan urainak birtokai így körülzárták volna Thouars-t. Ez azonban csak üres fenyegetés, Parthenay felett valójában Fulco Nerra rendelkezett, aki az elhunyt birtokos fiát jelölte meg örökösként.⁶⁵ A *Conventum* ezt nem említi, az elbeszélés szerzője így tudja fenntartani a látszatot, hogy Hugó kizárólag a herceg esküszegése miatt nem kapja meg Parthenay-t.

Radulf és Vilmos viszálya hamarosan háborúba torkollik, és bár Radulf jutalommal kecsegteti Hugót, ha mellé áll, az utóbbi természetesen hűbérura pártját fogja. Az új thouars-i algróf, Geoffroy (az időközben elhunyt Radulf unokaöccse) elfoglalja Mouzeuil-t, Hugó várát, és megcsonkíttatja Hugó lovas katonáit. A szöveg indokolatlan kegyetlenkedésként számol be erről, de az incidens akár egy félresikerült megállapodás eredménye is lehetett. Akár Hugó nem tudta kifizetni a váltságdíjukat, akár Vilmos parancsolt rá Geoffroy-ra, hogy engedje el a foglyokat, a thouars-i algróf mindkét esetben csak akkor húzhatott hasznot a helyzetből, ha harc képtelenné téve engedi szabadon a katonákat. Ezt büntetlenül megtehetette, mivel abban a kiváltságos helyzetben volt, hogy Vilmos és Fulco versengtek a szövetségéért.

Hugó a legjobb thouars-i lovasok foglyul ejtésével válaszol – az értük követelt váltságdíjból új katonákat fogadhatott volna fel. Vilmos közbeavatkozása ismét megakadályozza, hogy két hűbérese a háta mögött üzleteljen, és egyúttal annak is elejét veszi, hogy Hugó bosszúból megcsonkítsa a thouars-i lovasokat, ami miatt Geoffroy Fulcóhoz fordulhatott volna igazságtételt követelve. Hugó végül kénytelen átadni a thouars-i lovasokat Vilmosnak, aki pedig szabadon engedi őket.

A tárgyalások során a hűbéri viszony mindhárom modellje megjelenik. Hugó valószínűleg az „üzleti” modellt követve ejtette túsul a lovasokat, hogy a váltságdíjuktól fedezze az őt ért károkat. Vilmos Hugóval egyezkedve erre és a két másik modellre is utal. Először a „politikai” modellt követve, brutálisnak tetsző túlzásba esve arra hivatkozik, hogy Hugó az ő hűbéreseként köteles a parancsait teljesíteni („*az enyém vagy, hogy akaratom szerint cselekedj*”), majd a kijelentés élét először az „üzleti”, azután a „familiáris” modell alkalmazásával igyekszik tompítani: méltányos ellenszolgáltatást ígér Hugónak, ha átadja a túsokat, egyúttal felszólítja hűbéresét arra, hogy – valódi biztosíték híján – bízson adott szavában és jóindulatában. Az egyértelműen parodisztikus jelenet csattanója, hogy Hugó mindenképpen vesztesként kerül ki a helyzetből. Hűségesküje arra kötelezi, hogy a herceg hitelére hagyatkozzon, a túsok átadásával viszont saját magát fosztja meg az egyetlen eszköztől, amellyel számára kedvező üzletet csikarhatott volna ki a megegyezés során.

Hugó hiába teljesíti a herceg összes parancsát, a châtellerault-i algróf birtokára támasztott igényét Vilmos vele ellentétben valószínűleg alaptalannak tekinti. Hugó végül nagybátyja hagyatékából kap kárpótlást. Vilmos szerint ez nagylelkű adomány, a Hugó által képviselt felfogás szerint viszont jogos örökség (arról nem is beszélve, hogy a várbirtoknak csak egy részét kapja meg, és azt is a poitiers-i püspök hűbéreseként).

65 Bachrach, 1976. 120.; Bachrach, 1993. 138.

A második rész témája Hugó és Rancon urainak konfliktusa és Hugó Chizére támasztott jogigénye. Ez a hosszú történet három kisebb szakaszból áll. Az elsőben kibontakozik Hugó és Ranconi I. Aimeri viszálya, miközben először merül fel Hugó „joga” Chizé várára. A másodikban a cselekmény Gençay vára körül összpontosul, amelynek elfoglalásával Hugó próbál javítani tárgyalási pozícióján, a harmadikban pedig a konfliktus eléri csúcspontját, Hugó nyíltan szakít Vilmossal, hogy végül számára elfogadható módon békülhessenek ki.

A második rész első epizódjának elején a Hugó, Ranconi Aimeri és La Marche-i Bernát között fennálló (feltételezett) hatalmi egyensúlyt Aimeri borítja fel Bernát vára, Civray elfoglalásával. Vilmos – hogy szövetségest szerezzen Bernátnak – hosszasan gyözködi Hugót, hogy fogadjon hűséget La Marche urának a vár negyedéért, amelyhez csak úgy juthat hozzá, ha a várat sikerül visszafoglalni. Hugó számára több szempontból is sértő az ajánlat. A vár egy része korábban valamilyen jogcímen az apjáé volt, ezért Lusignan ura úgy vélhette, megalázó lenne jogos örökségéhez jutalomként hozzájutni. Bernátot a jelek szerint egyébként is egyenrangúnak tartja saját magával, ezért különösen sértette volna az önértetét, ha hűbéresküt kell neki tennie.

Mivel a hadiszerecsé eleinte Aimerinek kedvez, Vilmos elkezd építeni Couhé várát Hugó számára. A herceg azonban hamarosan békét köt Aimerivel, ezért az építkezés félbemarad. Hugó így sem Civray-t, sem Couhét nem kapja meg. Vilmos már két ígérete teljesítésével is adósa Hugónak, amikor a helyzet tovább bonyolódik. Aimeri elfoglalja Chizé várát, amely közvetlenül a herceg fennhatósága alatt állt. Mint ahogy az a későbbiekben kiderül, Hugó erősen érdekelt Chizé visszafoglalásában, mivel az egykor nagybátyjáé volt. Vilmos és Hugó azonban hiába aratnak győzelmet Mallevault-nál, Aimeri váránál, a herceg – ahelyett, hogy megjutalmazná hűséges vazallusát – inkább újra békét köt Rancon urával, és megengedi neki, hogy újjáépítse a várat, noha korábban azt ígérte Hugónak, hogy az ő beleegyezése nélkül nem fog így tenni.

A *Conventum* szerint Hugó Aimeri halála előtt semmit nem kapott meg a már említett birtokok közül – igaz, a szöveg nem tér ki arra, hogy mi az, amit ezután békés úton szerzett meg Rancon urának hagyatékából. Valószínű, hogy ekkor kapta meg Civray várát Bernát hűbéreseként, és az így megszerzett földek miatt keveredett háborúba I. Aimeri fiával, II. Aimerivel. Az elbeszélés ugyanis kicsivel később már Hugót említi Civray uraként. Ekkorra azonban a kiindulási helyzethez képest Bernát pozíciói jelentősen gyengültek Rancon urával és Hugóval szemben, akik mindketten birtokgyarapodást könyvelhettek el: I. Aimeri két várat szerzett, amelyek közül az egyiket fia örökölte, a másikat, Civray-t pedig Hugó kapta meg, így Bernát elvesztette a vár feletti közvetlen irányítást. Éppen ezért Vilmos II. Aimeri és Hugó háborúja alatt „Bernát tanácsára” befejezi a korábban félbehagyott couhéi vár munkálatait, majd miután Hugó valóban megkapta új várát, a civray-beliek visszajátsszák a várat korábbi uruk, Bernát kezére.

A *Conventum* retorikája szerint ekkor Hugó a teljes anyagi csőd szélén állt, a birtokokkal kapcsolatban közölt információk szerint viszont éppen ekkor kezdtek megközelíteni az erőviszonyok a kiindulási helyzetet: Civray visszakerült Bernáthoz,

Aimeri és Hugó pedig egy-egy várat szereztek (Chizét és Couhét). Ha valakinek oka lehetett volna panaszkodni, az Vilmos volt: nemcsak elvesztett egy várat közvetlen irányítása alól, de még egy új vár építési költségeit is állnia kellett, amely ráadásul Hugó kezére került. A gyanútlan olvasót ellenben a Hugó által elszenvedett károk állandó ismétlése és a többiek veszteségeinek elhallgatása arról győzheti meg, hogy Lusignan urát kivéve mindenki jól járt.

A második rész következő epizódja, a Gençay vára körüli tárgyalások leírása ismét a hűbéri viszony és a hűbéresi köteleességek különböző értelmezési lehetőségeit mutatja. Mint arra a szöveg egy későbbi ponton utal, Gençay-t Ranconi II. Aimeri igazgatja Fulco Nerra hűbéreseként, amikor Hugó elpusztítja a várat, majd engedélyt kap annak legfőbb birtokosától, Vilmostól az újjáépítésre. Terveik szerint Vilmos megvásárolta vagy kiváltotta volna a várat Anjou grófjától, majd osztozott volna rajta Hugóval, azzal azonban nem számoltak, hogy Fulco nemet mond az ajánlatra. Vilmos – figyelembe véve az erőviszonyokat – eláll korábbi döntésétől, és megpróbálja rábeszélni Hugót, hogy szolgáltatassa vissza a várat Anjou grófjának (aki valószínűleg azon nyomban visszaadta volna korábbi birtokosának, vagyis Hugó ellenségének). Lusignan ura nem akarja, hogy Aimeri visszakapja Gençay-t, ezért feltételeket szab Vilmosnak. Abban az esetben, ha Rancon ura újra a vár birtokába jut (ami nagyon is valószínű volt), Hugónak meg kellett volna kapnia Melle-t vagy Chizét. Az első kérés teljesíthetetlen volt (a melle-i algrófság az angoulême-i gróf birtoka volt, és nyilvánvalóan az algróf és családja sem támogatta volna a döntést), mellette viszont Hugó valódi célja, Chizé megszerzése méltányos alkunak tűnhetett.

Vilmos, aki idegenkedett attól, hogy ezen ajánlatok bármelyikét elfogadja, találkozóra hívja Hugót, ahol hűbéresétől bizalmat kér a maga számára, segítséget ígérve arra az esetre, ha bántódása esne. Hugó – okulva a korábban történetekből – a hercegtől kapott hűbérbirtokát kéri biztosíték gyanánt és azt, hogy a herceg esküszegése az ő neki tett hűségesküjét is érvénytelenítse. Vilmos ebbe beleegyezik, és a megállapodás elnyeri végső formáját: Hugó átadja Gençay-t Vilmosnak, de amennyiben a vár az ő beleegyezése nélkül (amelyet nyilvánvalóan soha nem adott volna meg) Aimeri kezére kerül, Hugó többé nem tartozik hűséggel a hercegnek. A vár természetesen rövid úton visszakerül Rancon urához, Hugó viszont a herceg elleni, bosszúból indított háború lezárásaként kicsikarja magának Chizét, így végül minden fél megkapja, amit akart.

Hugó és Vilmos elmérgesedő konfliktusa közepette figyelemre méltó, hogy Lusignan ura a hadüzenetben sértetlenséget ígér a herceg városának és személyének. George Beech ezt azzal magyarázza, hogy Hugó csak az őt és Vilmost összekötő hűbéri köteléket szakította meg, míg a régi „közhatalmi” kapcsolat révén továbbra is Vilmos alattvalója maradt.⁶⁶ Ez a magyarázat problematikus, ugyanis egy olyan elvont, személytelen Karoling-államszervezetet feltételez, amely valójában sosem létezett. Dominique Barthélemy szerint az említett biztosíték egyszerűen csak a birtokosok közötti konfliktusrendezés jellegzetessége: habár a vita a két bir-

66 Beech, 1998. 11–12.

tokos személyes ügye, érdekük, hogy egymásban ne tegyenek kárt, így végül hűbéreseik, katonáik és a parasztok járnak pórul.⁶⁷

További magyarázatai is léteznek a herceget és városát illető kivételnek. Lusignan ura eleve a számára kedvező megállapodásban reménykedve indította a háborút, ezért azzal számolt, hogy hamarosan újra Vilmos hűbérese lesz. A gesztusnak ezenfelül egy igen prózai oka is lehetett: mivel Hugó a herceg udvarában jelentette be hadüzenetét, meglehetősen nagy elővigyázatlanóság lett volna részéről szemtől szemben megfenyegetni a herceget és székvárosa lakóit.

A *Conventum* a két főhős tárgyalásával és megegyezésével ér véget. Habár a mérleg pozitív, hiszen Vilmos visszakapta hűbéresét, Hugó pedig megszerezte nagybátyja „örökségét” (igaz, cserében az apja által bírt földekre támasztott jogigényéről le kellett mondania), az elbeszélés vége mégis nyugtalanító: Hugó tisztában van azal, hogy Vilmos újra megteheti vele mindazt, amit az elbeszélés során újra és újra elkövetett ellene, mégsem hajlandó biztosítékot elfogadni hűbérurától, aki pedig kivételesen önként ajánlja fel neki. Ugyan „vége a megállapodásoknak a gróf és Hugó között”, az ismeretlen szerző meg sem próbálja abba a hitbe ringatni olvasóját, hogy a hűbéri viszony és a társadalom működésében bármilyen változás történt.

Összegzés

A történet végére érve érdemes levonnunk néhány következtetést. A *Conventum* számos szempontból kiegészíti a kortárs források nézőpontját és módosítja a képet, amelyet ezek alapján alkothatunk Poitou és La Marche birtokos társadalmáról és általában véve a nagybirtokos hűbérurak és a vazallusok kapcsolatáról az első ezredfordulón. Míg Chabannes-i Adémar, a korszak másik legfontosabb helyi érdekeltsgű elbeszélő forrásának szerzője tudatosan arra törekszik, hogy Vilmos herceget Aquitania megkérdőjelezhetetlen hatalmú uraként és Karoling-ihletettsgű kváziuralkodói szerepben tüntesse fel, ennek érdekében pedig mellőzi kapcsolatai és stratégiája komplex leírását, addig a *Conventum* rálátást ad ezekre. Éric Bourazel a következőképpen vázolta fel a herceg legfontosabb taktikai lépéseit: a hűbértokokat igyekezett szétszórtan kiosztani, hogy ne alakuljanak ki hatalmas összefüggő birtoktestek, ezen birtokok körül egészséges versengést szított hűbéresei között, amit tovább fokozott, hogy igyekezett birtoktöredékekhez juttatni őket teljes birtokok helyett (így kapta meg Hugó Civray negyedét és Vivonne felét), ezenkívül más birtokosokat is beiktatott a hűbéri láncba. Így ő maradt a legfelsőbb hűbérúr, és elkerülte, hogy hűbéresei minduntalan vele kerüljenek konfliktusba egyes birtokokra támasztott igényeik miatt.⁶⁸

A *Conventum* nézőpontjának fontos jellegzetessége, hogy a társadalmat kizárólag a hűbéri kapcsolatok és az erőviszonyok alapján írja le, nem különítve el például az egyházat a világi szférától (az elbeszélésben szereplő püspökök mind

67 Barthélemy, 2012. 137.

68 Poly-Bournazel, 1980. 69.

hűbérúrként, hűbéresként vagy nagyurak világi szövetségeseiként tűnnek fel) és azonos szintre helyezve Vilmost és Fulcót – nem véletlenül nevezi Vilmost is következetesen grófnak. Ennek következménye a szerző ellenséges hozzáállása Vilmos minden megnyilvánulásához, amikor engedelmességet követel hűbéreseitől, miközben a herceg számára legfőbb tartományúri hatalma megőrzése érdekében kulcsfontosságú volt, hogy a birtokviszonyokat saját igényei szerint alakítsa, ehhez pedig szüksége lett volna hűbéresei együttműködésére.⁶⁹

A szövegből kirajzolódó kép ilyen módon – habár annak fókuszában éppúgy a hűbéri viszony működése áll – szögesen ellentétes azzal a társadalomszemlélettel, amelyet Fulbert chartres-i püspök híres levele képvisel. Ebben az 1020-ban keletkezett levélben Fulbert püspök Vilmos herceg kérésére vette számba a hűbéres kötelességeit (lásd a II. forrásközlést). A levél tanúsága szerint Fulbert a tartományúr abszolút hatalmának koncepcióját tekintette irányadónak: a hűbéri hálózat csúcán álló herceg az egész tartományért felel, a levélben felsorolt kötelezettségek pedig a tartomány békéjének fenntartására irányulnak. A püspök fontosnak tartotta hangsúlyozni az ideális hűbéres passzivitását olyan ügyekben, amelyekben a *Conventum* Hugó és sorstársai tevékenységét, sőt önállóságát tekinti követendőnek, mivel Hugó máskülönben nem tudná megvédeni saját „jogait”, identitásának alapját hozzá hasonlóan elszánt ellenfeleivel szemben.

Ha Vilmos vazallusai eleget tettek volna a püspök által felsorolt hat passzív köteletségnek (sértetlenség, biztonság, becsületesség, hasznosság, könnyűség, lehetségesség), nem került volna sor birtokháborúkra. A levélben tehát a konfliktusmentes együttélés a hűbéres felelősségeként jelenik meg, amit Vilmos elsőbbsége követel meg, míg a *Conventum* közvetlen bizonyíték arra, hogy valójában éppen ennek fordítottja volt a helyzet: Vilmos elsőbbsége és így Fulco Nerrával szembeni helyzete függött a tartomány békéjétől, vagy legalábbis attól, hogy képes legyen ellenőrizni hűbéresei konfliktusait.

A *Conventum*ban szereplő kisebb arisztokratáknak érdekük volt fenntartani a Vilmos és Fulco közötti versengést, mivel ez lehetőséget kínált pozíciójuk erősítésére, arra, hogy előrébb lépjenek az arisztokrácia ekkor még képlékeny hierarchiájában. Fontos azonban megjegyezni, hogy ebből a helyzetből csak azok húzhattak hasznot, akik már eleve abban a helyzetben voltak, hogy a herceg és Anjou grófja számára fontos legyen a velük ápolt szövetség, míg a jelentéktelen személyeknek továbbra is be kellett érniük korábbi szerepükkel.

Az elbeszélést övező számos rejtélyre valószínűleg soha nem fog fény derülni. Ezzel együtt a szöveg felbecsülhetetlen értéket képvisel: történeti vonatkozásai mellett értékes kritikát fogalmaz meg a 11. század eleji poitou-i és La Marche-i birtokos társadalom működésével kapcsolatban, és a korszak gyakorlati politikai gondolkodásának gazdagságáról tanúskodik.

69 Ennek legrészletesebb tárgyalása: Varró, 2017. 36–41.

Mellékletek

I.

Megállapodás Vilmos, Aquitania grófja és Hugó chiliarchus között

Aquitania grófja, Vilmos⁷⁰ megállapodott Hugó⁷¹ *chiliarchusszal*,⁷² hogy ha Boso algrófot⁷³ eléri a vég, birtokát Hugóra bízza. Roho püspök⁷⁴ pedig látta és hallotta ezt, és kezet csókolt a grófnak. Savari algróf⁷⁵ ellenben elvette Hugó földjét, amelyet Vilmos gróftól birtokolt. Az algróf halála után a gróf megígérte Hugónak, hogy Radulffal,⁷⁶ az elhunyt testvérével nem köt sem megállapodást, sem békét, amíg a föld nincs felszabadítva. Ezt mondta mindenki előtt, de később alattomban mégis neki [Radulffnak – V. O.] adta.

Ezt vagy egy nagyobb földet, vagy más dolgokat illetően Hugó megállapodott Radulffal, hogy feleségül veszi a lányát. Amint a gróf meghallotta ezt, nagyon dühös lett, alázattal⁷⁷ sietett Hugóhoz, és így szólt hozzá: „Ne vedd feleségül Radulff lányát, megadok neked bármit, amit kérsz, és fiamon⁷⁸ kívül mindenkinél inkább barátom leszel.” Hugó megtette, amit a gróf parancsolt neki, és az iránta érzett szeretetből és hűségből titokban elküldte az asszonyt.

Ebben az időben történt, hogy meghalt Joscelin⁷⁹ Parthenay várából. A gróf azt mondta, hogy birtokát és feleségét Hugónak adja, ha pedig nem akarja elfogadni, a legkevésbé sem fog megbízni benne. Hugó nem sürgette és nem kérte a gróftól ebben az ügyben sem a maga, sem más javára. Megfontolta a dolgot, és így szólt a grófnak: „Mindent megteszek, amit parancsolsz.”

A gróf mindeközben megállapodást kötött Fulco gróffal,⁸⁰ és megígérte neki, hogy ad az előbbinek [Hugónak] saját birtokából. Fulco megígérte, hogy a sajátjából ad Hugónak. Ugyanezen találkozó közben a gróf Radulffért küldetett, és közölte vele: „Hugó semmit nem fog megtartani az egyezségekből, mert megtiltom neki. Ellenben én és Fulco megállapodtunk, hogy neki adjuk Joscelin birtokát

70 V. (Nagy) Vilmos, Poitou grófja, Aquitania hercege (990-es évek közepe – 1030).

71 IV. (Barna) Hugó, Lusignan ura (?–1032 k.).

72 *Chiliarchus* (gör. χιλιάρχος): ezredes, a *tribunus* megfelelője. Beech, 2004. 254–266. – Beech a szó használata alapján arra jutott, hogy mélyebb kapcsolat van a *Conventum* és Dávid király története között, és a szerző tudatosan arra törekedett, hogy Hugót Dávid alakjára formálja. (Dávidot Saul teszi ezredessé a filiszteusok felett aratot győzelme után: 1Sám 18,13.) Beech elméletére azonban semmiféle közvetlen bizonyíték nincs, és ő maga is elismerte a hipotézis gyenge pontjait.

73 I. Boso, Châtellerault algrófja (995 k. – 1020 k.).

74 Roho, Angoulême püspöke (1018–20 – 1029–36).

75 Savari, Thouars algrófja (990 k. – 1003/12 k.).

76 I. Radulff, Thouars algrófja (1012/13 k. – 1015–19).

77 Alázattal (*cum humilitate*): a formula a korabeli kérvényezés bevett szövege volt. Koziol, 1992. 36–37., 59–60. Azzal, hogy szövegünkben az erősebb fél járul a gyengébb elé (akinek parancsot is adhatna, mint arra később több példát is látunk), a szerző talán azt az álláspontját kívánta alátámasztani, hogy a konfliktusrendezés abnormalis utakon zajlik, de azért is szerepelhet a szövegben, hogy Vilmos ravaszágát és megátalkodottságát bizonyítsa, ha arról van szó, hogy elérje a célját.

78 VI. (Kövér) Vilmos, Poitou grófja, Aquitania hercege (1030–1038).

79 Joscelin, Parthenay ura (†1003–1012 között).

80 Fulco Nerra, Anjou grófja (987–1040).

és feleségét, ezt pedig azért tesszük, hogy rád ijesszünk, mert nem vagy hűséges hozzám.” Radulfnak nagyon fájt hallani ezt, és így szólt a grófhhoz: „Az Istenért, ne tedd ezt!” A gróf pedig ezt mondta: „Ígérd meg hitedre, hogy nem adod hozzá a lányodat és nem leszel tekintettel az egyezségre, én akkor hasonlóképpen úgy intézem, hogy se Joscelin birtoka, se a felesége ne legyen az övé.” Így hát elrendezték, hogy se egyik, se másik [ne legyen] Hugóé.

Radulf Vilmos grófhhoz tartott, aki Montreuil várában⁸¹ volt, de közben üzent Hugónak, hogy főzzenek ki valamit. Így is lett. Radulf ezt mondta Hugónak: „Hűséggel fordulok hozzád, hogy ne hagyj cserben. Adj nekem zálogot, hogy megsegítesz Vilmos gróf ellen, én pedig betartom, amiben megállapodtunk, és mindenki ellen segíteni foglak.” Hugó mindezt elutasította a gróf iránti szeretetből. Hugó és Radulf haraggal váltak el.

Radulf hadakozni kezdett Vilmos gróffal, Hugó pedig a gróf iránti szeretettől vezérelve Radulffal. Hugó sok kárt szenvedett, Radulf halála után tehát kérte a gróft, hogy adja vissza neki a földet, amelyet Radulf vett el tőle. A gróf pedig ezt mondta Hugónak: „Nem kötök békét Geoffroy algróffal,⁸² Radulf unokaöccsével, sem pedig a Thouars-beliekkal, amíg vissza nem adtam a földedet.” De nem így tett, hanem elment és békét kötött Geoffroy-val és a Thouars-beliekkal, Hugónak kedvező megegyezést pedig nem kötött, és Hugó nem kapta meg a földjét.

A károkért, amelyeket Hugó a grófért okozott, Geoffroy háborúzni kezdett Hugóval, felgyújtotta Mouzeuil várát, elfogta Hugó lovasait, levágta a kezüket, és sok mást is tett. A gróf viszont egyáltalán nem segített Hugónak, előnyös békét sem kötött köztük, hanem Hugó még a földjét is elvesztette, és más, békében uralt földet is elveszített a gróf miatt.

Amikor látta Hugó, hogy nem lehet övé a föld, elfogott a legjobb thouars-i lovasok közül negyvenhármat. Békére lelhetett volna, szilárdan birtokolhatta volna földjeit, és igazságot nyert volna a gonosztettekért, ha pedig váltságdíjat akart volna elfogadni, negyvenezer *solidust* kaphatott volna. Amikor azonban a gróf meghallotta ezt, habár örülnie kellett volna, mégis komor volt, Hugóért küldött és ezt mondta neki: „Add vissza nekem az embereket!” Hugó így felelt neki: „Miért [kéred] ezt tőlem, uram? Csak azért veszíték, mert hűséges vagyok hozzád.” A gróf pedig ezt mondta: „Nem azért kérem őket tőled, mert rosszat akarok neked, hanem mert az enyém vagy, hogy akaratom szerint cselekedj; és tudja meg mindenki, hogy azzal a feltétellel fogadom el tőled az embereket, hogy vagy békét kötök neked, és így földjeidet megszilárdítom és kárpótollak az elszenvedett bajokért, vagy pedig visszaadom neked azokat az embereket. Anélkül tedd ezt, hogy ígéretemben és hűségemben kételkednél, és ha rossz történik veled, tudni fogod, hogy én árultalak el.” Hugó Istenre és a grófra bízta magát, és átadta neki az embereket ezen feltételek szerint. Később Hugó sem azt nem kapta meg, ami megillette volna, sem az embereket, és elvesztette a földjét.

81 Bachrach, 1993. 198. – Montreuil-Bellay: Fulco vára Poitou északi részén.

82 II. Geoffroy, Thouars algrófja (1015–19 – 1055).

Poitou grófja, Gislebert püspök⁸³ és Joscelin,⁸⁴ Hugó nagybátyja megállapodtak egymás között. Eldöntötték a Vivonne-nak nevezett várról, hogy Gislebert püspök halála után Josceliné lesz, és a püspök még életében rábízta a várbelieket és átadta neki a tornyot. Az ő haláluk után a gróf megállapodást kötött Isembert püspök⁸⁵ és Hugó között, hogy a vár fele és az uradalom fele, továbbá két hűbéri telek Hugóé lesz.⁸⁶ Ezekért a gróf Isembert püspök vazallusává tette Hugót. Röviddel ezután azonban elvette tőlük a jobb birtokrészt.⁸⁷

Egy bizonyos Aimeri nevű *tribunus*⁸⁸ elragadta ura, Bernát⁸⁹ Civray nevű várát, amely jog szerint Hugóé volt, ahogy azelőtt az ő apjáé. Vilmos gróf Aimeri ellen táplált haragja miatt sürgette Hugót, hogy legyen a fent említett Bernát embere a várnak azon részéért, amely apjáé volt, és hogy mindketten kezdjenek hadakozni Aimerivel. Hugónak viszont ellenére volt, hogy Bernát embere legyen, ezért nem volt hajlandó [ezt] megtenni.

A gróf egy éven keresztül intette erre, és minél jobban haragudott, annál inkább sürgette Hugót, hogy legyen Bernát hűbérese. Az év elteltével a gróf elment Hugóhoz, és szinte haraggal mondta neki: „Miért nem egyezel meg Bernáttal? Anynyira függsz tőlem, hogy ha azt mondanám, egy parasztot tegyél meg uraddá, meg kellene tenned. Tégy, ahogy mondom, és ha rossz történik veled, fordulj hozzám!”

Hugó hitt neki, és Bernát hűbérese lett a fent említett vár negyedrészéért. Bernát pedig a gróft tette kezésévé, és négy túszt adott Hugónak. A gróf ezt mondta Hugónak: „Add át nekem ezeket a túszoikat azzal a feltétellel, hogy ha Bernát nem lesz hű a veled kötött megállapodáshoz, visszaküldöm őket, hogy a foglyaid legyenek, és hűséges segítőid leszek.” Olyan erősen ígérte ezt a gróf Hugónak, hogy amaz már elhitte neki.

Hugó ura ígéretére bízta magát, erősen küzdeni kezdett a fent említett várért, és nagy kárt szenvedett embereiben és sok más dologban. A gróf elkezdte

83 Gislebert, Poitiers püspöke (975 – 1019–21).

84 Személyére más forrásokban egyetlen biztos utalást találunk. A poitiers-i Saint-Cyprien-apátság *cartularium*-ában maradt fenn az az 1004–1015 között keletkezett adománylevél, amelyben egy kisbirtokos (többek között) Vivonne-tól nem messze levő birtokát ruházta az apátságra. A tanúsorban elsőként egy bizonyos Gauscelinus és felesége, Rosca szerepelnek. Gyermekeikre nem utal az oklevél, aláírta azonban Joscelin unokaöccse, Hugó. Az adományt Gislebert püspök és Radulf algróf is szentesítették. Lásd: *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Cyprien*, 1874. 269.

85 I. Isembert, Poitiers püspöke (1019–21 – 1043 u.).

86 *Pars media de castro*: a vár fele. *Medietasque de causa dominicata*: a közvetlen földesúri földek fele. *Due partes de fevos vassalorum*: a vár hűbérurasága alá tartozó telkek közül kettő. Ez megegyezik George Beech értelmezésével, lásd: *Le Conventum*, 1995. 148. Chauvin és Pon szerint nem két hűbéri telekről, hanem a hűbéri telkek kétharmadáról van szó. *Le Conventum*, 1995. 141. – Martindale szerint a felsorolt birtokrészek a vivonne-i birtok egészét alkotják, a két hűbéri telek tehát egy-egy negyed, további egy-egy negyed pedig a vár és az uradalom. Martindale, 1997a. 543a. – Susan Reynolds és társai interpretációja megegyezik a francia fordításával, lásd: *Agreement between Count William and Hugh IV*.

87 Debord, 1984. 110. – Vivonne és Lusignan a Poitiers-be vezető régi római út két oldalán álltak, a két vár együttes birtoklása tehát előnyös lett volna Hugónak, míg Vilmos érthető módon idegenkedett ettől. A leírásból nem derül ki, ténylegesen mekkora hatalmat nyert Hugó, illetve Vilmos Vivonne felett.

88 I. Aimeri, Rancon és Taillebourg ura (†1024). A *tribunusi* címről lásd: Ademar Cabannensis, 1999; Poly-Bournazel, 1980; illetve 72. jegyzet.

89 Bernát, La Marche grófja (1010-es évek közepe – 1047).

építeni a várat, amelyet Couhénak hívnak, de nem fejezte be, hanem beszélt Aimerivel és félbehagyta a várat, és semmiben nem segített Hugónak. Később a gróf és Aimeri között nagyon ellenségesse vált a viszony Chizé vára miatt, amelyet Aimeri elfoglalt tőle. A gróf és Hugó együtt küzdöttek ellene.

[A gróf] megostromolta a Mallevault-nak nevezett várat, elfoglalta, Hugó pedig segített neki, amennyire csak tudott. Mielőtt Hugó elvált volna tőle, a gróf megígérte neki – ahogy azt egy hűbérúrnak jog szerint kötelessége megígérni hűbéresének –, hogy sem békét, sem szövetséget nem köt Aimerivel Hugó nélkül, és Mallevault-t sem építik fel az ő hozzájárulása nélkül. Ameddig Aimeri élt, a fent említett dolgokból semmi nem lett Hugóé.

Aimeri halála után nagy viszály kerekedett fia, Aimeri⁹⁰ és Hugó között. Ekkoriban Hugó a grófhhoz járult és ezt mondta neki: „Rosszul megy a sorom, uram, mert a birtokból, amelyet nekem ígértél, semmit nem kaptam meg.” A gróf így felelt neki: „Tanácskozom velük, hogy a legjobbat tegyék, ha pedig így lesz, akkor jól van. Máskülönben befejezem a váradat, amelyet elkezdtem.”⁹¹ A vár pedig Bernát hozzájárulásával készült el, aki addig Hugót segítette a viszályban. A civray-beliek ellenben – amikor látták, hogy Hugó elnyomja őket, nem akarván eltérni ezt – megállapodtak Bernáttal, és visszaadták neki a várat, amelyet ő Hugó hozzájárulása nélkül fogadott el.

Bernát és Aimeri együtt vonultak harcba Hugó ellen, ő pedig egyedül volt ellenük. Hugó a grófhhoz járult és ezt mondta neki: „Uram, nagyon nagy baj ért, mert akit tanácsodra hűbérurammá tettem, elveszi a birtokomat. Kérlek és sürgetlek a hűségre hivatkozva, amellyel az úr segíteni tartozik emberét, hogy vagy jó megegyezést, vagy a birtokomat biztosítsd nekem, ahogy megígérted, vagy pedig a túszoikat add vissza nekem, akiket rád bízta, és emellett segíts, ahogy megfogadtad.” A gróf viszont egyáltalán nem segített, békét sem kötött neki, túszoikat pedig nem adta vissza, hanem szabadon engedte és visszaadta őket Bernátnak.

Ezután pedig viszály kerekedett Bernát, Aimeri és Hugó között. Hugó, amikor látta, hogy a gróf egyáltalán nem segít neki, felkerekedett, hogy Géraud limoges-i püspök⁹² tanácsát kérje. Bernát ellen vonultak a mezsgyére⁹³ és várat építettek. A gróf pedig – akinek segítenie kellett volna Hugót – elvette tőle a várat, és felgyújtotta. Fiával együtt megparancsolta összes emberének, hogy senki nem segíthet Hugónak, hacsak nem akar meghalni.

Bernát megfogadta hűbéresei tanácsát, hogy a gróf tanácsára hadat viseljenek Hugó ellen. Tizenöt napos határidőt fogadtak el. Ez alatt a tizenöt nap alatt a gróf fegyverszünetet rendelt el Bernát és Hugó között. A fegyverszünet harmadik napja után a gróf hadjáratra vitte Hugót Âpremont várához, ahol azon nyomban

90 II. Aimeri, Rancon és Taillebourg ura.

91 *Chartes de l'abbaye de Nouaillé*, 1936. 178–179. – Couhé vára 1025-ben már biztosan állt, Hugó ekkor alapította a couhéi Saint-Martin-perjelséget.

92 Géraud, Limoges püspöke (1014/15–1023), Gui limoges-i algróf fia.

93 *In marcha*: La Marche az 1995-ös kiadás szerint ekkor még nem feltétlenül tulajdonnév. A szöveg keletkezésekor mindössze néhány évtizede grófság, és valóban köznévként szerepelhet a szövegben, de talán inkább azért, mert a *Conventum* Bernátot sem hajlandó grófnak nevezni.

törvénytartást tartottak. A gróf innen Blaye-be vonult, mert tanácskoznia kellett Sancho gróffal,⁹⁴ és azt mondta Hugónak, hogy menjen vele. Hugó így felelt: „Uram, hogyan kérheted, hogy veled menjek? Te magad is tudod, hogy fogytán a fegyverszünet köztem és Bernát között, amaz pedig fenyeget, hogy kárt okoz nekem.” A gróf ezt mondta neki: „Ne félj, amíg velem vagy, hogy bármit tesznek ellened!” A gróf erővel, akarata ellenére magával vitte.

Amíg a tanácskozáson időztek, Hugó emberei hallották, hogy Bernát ellenük vonul, és megüzenték Hugónak, hogy jöjjön. Hugó pedig így szólt a grófnak: „Bernát ellenem vonul”, mire a gróf ezt mondta: „Ne félj attól, hogy ellened vonulnának! Ha pedig már tényleg úgy állna a dolog, hogy jönnének, szétkergetem őket és megsegitlek.” A gróf még abban az órában üzent embereivel, előreküldte Hugót és követte őt. Amíg Hugó Lusignanban időzött, Bernát Confolens váránál volt, elfoglalta a vár alatti falut és annak kerítéseit, mindent felgyújtott, zsákmányt szerzett, foglyokat ejtett és egyéb gonoszságokat is tett. Követ sietett Hugóhoz és ezt mondta neki: „Bernát ostrom alá vette feleséged a régi várban, amely még ellenáll a tűznek.” Hugó a grófnak járult és így szólt hozzá: „Uram, most segíts meg engem, mert ostrom alatt tartják a feleségemet.” A gróf pedig sem segítséget, sem tanácsot nem nyújtott neki. Bernát és az övéi visszavonultak, és annyi szerencsétlenséget okoztak Hugónak és az övéinek, amennyit azok alig tudtak elviselni, ötvenezer solidus értékben. Mindezt a kárt Hugó a fegyverszünet alatt szenvedte el, amelyet a gróf szerzett neki Blaye-ben.

Nem sokkal később Hugó Gençay várához⁹⁵ ment, felgyújtotta, férfiakat és nőket ejtett foglyul, és mindent magával vitt. A gróf elé járult és ezt mondta: „Uram, engedd meg, hogy felépítem a várat, amelyet felégettem.” A gróf erre ezt mondta neki: „De hiszen Fulco vazallusa vagy, hogyan építhetnéd fel a várat? El fogja kérni tőled, és te csak akkor tarthatod meg, ha átadod neki.” Hugó így szólt: „Uram, amikor Fulco embere lettem, azt mondtam, jogom van arra, amit az emberei elvettek tőlem, és ha képes leszek visszaszerezni, meg is teszem, ameddig az ő hűségében kívánom azt megtartani, én pedig így akarok tenni. Fulco erre ezt mondta nekem: »Ha tőlük el is veszel bármit, ne vedd el tőlem!«” Amikor a gróf hallotta, milyen egyezséget kötött Fulco és Hugó, tetszett neki a dolog, és így szólt Hugóhoz: „Csináld meg a várat azzal a feltétellel, hogy ha meg tudok egyezni Fulcóval a kettőnk váltásáról, [a vár] egyik része a tiéd lesz, a másik az enyém.”

Így hát Hugó felépítette a várat. Fulco elkérte a gróftól. A gróf így felelt neki: „Hugótól kérd!” Fulco pedig így tett. Hugó így felelt neki: „Amikor a hűbéresed lettem, azt mondtam neked, hogy ha el tudnék venni várakat az ellenségeimtől, el-

94 A találkozó célja az volt, hogy Vilmos és VI. Sancho gascogne-i herceg (1009–1032) közösen döntsenek a következő bordeaux-i érsek személyéről. – Ademar Cabannensis, 1999. 189.

95 Gençay vára Poitiers-től délkeletre, stratégiai szempontból fontos helyen állt. V. Vilmos és Fulco Nerra 995–997-es háborújában kétszer is elpusztult. Ekkor még La Marche uraié volt, a *Conventum* által tárgyalt időszakban, mintegy harminc évvel később pedig már Fulco Nerra vára, amelyet a gróf Rancon urinak adott hűbérebe. Lásd: Ademar Cabannensis, 1999. 156.; Thomas, 1925–1927. 578–579.; Fouché, 1969. 95–96. – „By the settlement of 999 William recognized Fulc as holding the castrum of Loudun and several other strongholds in the Poitou. These probably included Gençay, Parthenay, and Mirebeau.” Bachrach, 1979. 12–13.

veszem, de a te hűségemben fogom megtartani azokat; én pedig éppen így akarok tenni, mert ez a vár, amelyet te most kérsz, rokonaimé volt, és több jogom van rá, mint azoknak, akiknek a kezén volt.” Fulco így szólt: „Te, aki az én hűbéresem vagy, hogyan tarthatnád meg ellenemre azt, amit nem adtam neked?”

Hugó a gróf tanácsát kérte. A gróf pedig ezt mondta neki: „Ha hitére fogadja, hogy a vár nem lesz az ellenségeidé, nem tarthatod meg. Máskülönbent tartsd meg, mert nem vádolhat téged.” Hugó túszoikat kért Fulcótól, de amaz nem adott neki, hanem így szólt: „A gróftól fogom elkérni [a várat], és neki adom a túszoikat, ő pedig majd ad neked az övéi közül.” A tanácskozás haraggal zárult.

Fulco a gróftól kérte Hugó várát. „Nem adom – mondta Hugó – biztosíték nélkül.” A gróf ezt mondta neki: „Adok biztosítékot, mondd meg, mi legyen az.” Hugó így szólt: „Fogadj el Fulco gróftól, amit csak akarsz, és add meg nekem, amit kérek! Add nekem hűbéresnek azt, aki a melle-i tornyot⁹⁶ őrzí; ha Aimerié lenne a vár az én hozzájárulásom nélkül, az az ember átadja nekem a tornyot.” A gróf ezt mondta neki: „Ezt nem teszem, mert nem tehetem.” Hugó ezt mondta: „Ha ezzel a toronnyal nem akarod megtenni, tedd meg a chizéivel az említett feltételek szerint.” A gróf viszont sem egyiket, sem másikat nem akarta megtenni. Nyilvánvalóvá vált Hugó és az övéi számára, hogy rosszul bántik vele a gróf. Haraggal váltak szét.

Hugó minden szükségeset a várba vitetett, és hajlandó volt mindenki ellenében megtartani, ha nem adnának neki biztosítékot. A gróf elhagyta a várost,⁹⁷ megparancsolta Hugónak, hogy jöjjön hozzá, és Vilmos angoulême-i grófon⁹⁸ keresztül meghagyta neki, hogy bízza magát az ő [Angoulême-i Vilmos] kegyelmére, mert nem változtathatott azon, hogy ne kelljen segítenie Fulciónak, és félt, hogy vagy Fulcót veszíti el, vagy Hugót.⁹⁹

Hugó hűbérura, a gróf szavára és barátságára bízta magát az iránta érzett szeretetből, mert ő maga biztos volt benne, hogy Fulco nem fog rosszat tenni vele. A gróf pedig így szólt: „Hugó tegye meg nekem ezt, és én hűséget tanúsítok majd iránta, ahogy azt a hűbérúr kötelessége megtenni hűbéresének. Ha pedig rossz történne vele, tudja meg, hogy elárultam, és többé ne bízson bennem.” Hugó pedig így szólt: „Sok mindenről mondott hasonlókat az én uram, és így vezetett félre.” Nem volt ember, aki azt tanácsolta volna Hugónak, hogy bízza magát a gróf szavára. A gróf emlékeztette Hugót minden jóra, amit érte tett, elhalmozva őt szeretetével, könyörgésével és esküdözésével; [Hugó] pedig ezt mondta neki: „Teljesen az ígéretedre bízom magam, de ügyelj arra, hogy ne gyötörj, mert ha így teszel, én nem leszek többé a híved, nem szolgálak, és nem tartozom neked hűséggel, ha-

96 A melle-i algrófság az angoulême-i gróf hűbérbirtoka volt (lásd: Ademar Cabannensis, 1999. 163.) a Karoling-kor óta működő pénzverdével.

97 Poitiers-t.

98 IV. Vilmos (988–1028), Angoulême grófja.

99 Vilmost köti a fontosabb birtokossal, Fulcóval kialakított egyezség, és mivel az utóbbi tőle kérte a vár átadását, nem utasíthatja vissza. Vilmos az angoulême-i grófon keresztül ad új birtokot Hugónak, hogy kárpótolja Gençay-ért, így ha valami nem az utóbbi várakozásai szerint alakul (például Aimeri valóban visszakapja a várat), a herceg nem veszít el olyan birtokot, amely felett közvetlenül rendelkezne. Ezenfelül ha az új birtok körül is konfliktus alakul ki, azt már nem az ő kötelessége megoldani. Hugó szemében ez viszont nem számít *igazi* biztosítéknak, hiszen nem közvetlenül a hercegtől kapta.

nem elválok tőled, és ha nem tudsz zálogot adni, azt akarom, hogy a hűbértokomat add nekem zálogul, hogy ne kelljen téged szolgálnom, és oldozz fel a szent eskü alól, amelyet neked tettem.” A gróf így szólt: „Szívesen.”

Hugó emberei akarata ellenére átadta a várat a grófnak azzal a feltétellel, hogy Aimeri nem kapja meg, ha ő nem járul hozzá, őt pedig nem éri baj. A gróf ellenben visszaadta a várat Hugó hozzájárulása nélkül, pénzt és birtokot kapott érte. [Hugót] baj érte, minthogy embereit megölték, házakat gyújtottak fel, prédáltak, előzőnlőtték a földeket és megszámlálhatatlan rosszat tettek vele.

Ennek végeztével a gróf Hugóra fordította figyelmét és birtokot ígért neki, vagy abból, ami megilleti, vagy valami másból, ami megfelel neki. A kiszabott idő lejártáig azonban semmit nem tett, hanem megüzente neki: „Ne várd, hogy bármit tegyek érted. Ha az egész világ az enyém lenne, akkor sem adnék neked ebben az ügyben még annyit sem, amennyit egy ujjamon megtarthatok.” Amikor ezt meghallotta Hugó, a gróf udvarába ment és számon kérte a jogait, de semmit nem ért el. Hugó erre haragos lett és mindenki színe előtt hadat üzent a grófnak, csak városának és személyének ígérve sértetlenséget.

Még mielőtt Hugó és övéi bármi rosszat tettek volna, a gróf emberei elvették Hugó embereinek jószágait a háború címén. Amikor Hugó ezt látta, Chizé várához sietett – amely a nagybátyjáé volt, amelyet Péter jogtalanul tartott a kezén, és ahonnan Hugót csak kár érte –, bevette a tornyot és kidobta Péter embereit. Ezt azért tette, mert úgy gondolta, hogy joga van rá [a várra], mert apjáé vagy más rokonaié volt, amelyet elvesztett.

Amikor a gróf meghallotta ezt, nagyon megharagudott Hugóra, és megüzente neki, hogy adja vissza a tornyot, amelyet elvett Pétertől. Hugó erre azt üzent a grófnak, hogy adja vissza apja hűbértokát és azokat, amelyek rokonaié voltak, és amelyekre jogot formál, és akkor [Hugó] visszaadja a tornyot és mindent, amelyet azon belül elvett, illetve Joscelin teljes birtokát, amelyet a gróf korábban neki adott.

A gróf megfontolta ezt, és tanácskozást tartottak. A gróf ezt mondta Hugónak: „Nem adom át neked a hűbértokokat, amelyeket kérsz, csak azt, amely a nagybátyádé volt. A várat, a tornyot és a teljes birtokot neked adom azzal a feltétellel, hogy ezentúl nem kéred tőlem apád hűbértokát, sem a többi rokonodét, sem más dolgokat, amelyeket saját jogodon követelsz.” Amikor ezt hallotta Hugó, nagyon kételkedett a grófnak, mert korábban már többször félrevezette rossz szándéktól vezérelve, és ezt mondta a grófnak: „Nem merek így tenni, mert félek, hogy rosszat forralsz ellenem, mint ahogy már sok más ügyben tetted.” A gróf ezt mondta Hugónak: „Olyan biztosítékot adok neked, hogy ezentúl már hinni fogsz nekem.” Hugó ezt mondta: „Milyet?” A gróf ezt mondta: „Úgy teszek tanúbizonyságot neked, hogy egy szolga veszi magára az istenítéletet,¹⁰⁰ bizonyítandó, hogy nem kell kételkedned abban, hogy a béke, amelyet kötünk, jó és szilárd, és hogy az ügyek, amelyekben korábban kárt szenvedtél, többé nem fordulnak elő, és így biz-

100 „Pro uno servo tibi ostendam ut portet tibi iuditium...” – *Le Conventum*, 1995. 137.; Martindale, 1997a. 552. 38. jegyz. – Korabeli analógiák és a mondat szerkezete alapján megállapítható, hogy Vilmos egy szolgát akar alávetni a tüzesvas-próbának, nem pedig szolga módjára megalázkodni, ahogy az Beech, Chauvin és Pon fordításaiban szerepel. Vö. *Le Conventum*, 1995. 146., illetve 153.

tos megegyezést kötünk mindenfajta csalárdság nélkül.” Amikor hallotta Hugó, hogy a gróf ezt mondja, így szólt: „Az uram vagy, nem fogadhatok el tőled biztosítékot, hanem inkább Isten irgalmára és a te kegyelmedre bízom magam.” A gróf ezt mondta Hugónak: „Vonj vissza minden korábbi panaszt, amellyel hozzám fordultál, esküdj hűséget nekem és fiamnak, és neked adom nagybátyád hűbértartását vagy cserébe bármit, amit azzal egyenértékűnek tartasz.” Hugó ezt mondta: „Uram, az Istenre kérek és a szent keresztre, amelyen Krisztus látható, hogy ne téessed ezt velem, csak ha előbb te és fiad [esküsztek meg], hogy nem akartok gonosz szándékkal üldözni.” A gróf így szólt: „Hűséggel, gonosz szándék nélkül teszünk így, én és a fiam.” Így szólt Hugó: „Mi lesz akkor, ha amint hűséget esküdtem, elkéred tőlem Chizé várát; ha pedig nem adom vissza, te azt mondod, hogy nincs jogom megtartani a régi várat, amelyet tőled kaptam hűbérbe; ha pedig visszaadom, te és a fiad elveszitek tőlem, mert nem adtatok egyéb biztosítékot, mint Isten irgalmát és a ti kegyelmeteket?” Így szólt a gróf: „Nem teszünk így. Ha pedig visszakérnénk tőled, ne add vissza nekünk!” Az egyezés értelmében megállapodtak a békében, hogy a gróf és fia gonosz szándék nélkül hűségesek lesznek Hugóhoz, és hogy bizalommal fogadják vissza Hugót hűbéresükké. Hugóval visszavonatták minden korábbi igényét, ő hűséget fogadott nekik, ők pedig nekiadták nagybátyja, Joscelin hűbértartását, ahogyan azt a halála előtti évben birtokolta.

VÉGE A MEGÁLLAPODÁSOKNAK A GRÓF ÉS HUGÓ KÖZÖTT.

II.

Fulbert chartres-i püspök levele V. Vilmos aquitaniai hercegnek, 1020¹⁰¹

Aquitania dicsőséges hercegének, Vilmosnak Fulbert püspök az imádság segédelmével.

Mivel arra buzdítottál, hogy írjak néhány dolgot a hűbéri esküről, röviden a következőket jegyeztem fel nektek bizonyos könyvek tekintélyére hagyatkozva.¹⁰² Aki urának hűséget esküszik, annak ezt a hat dolgot kell mindig emlékeztetésben tartania: sértetlen, biztonságos, becsületes, hasznos, könnyű, lehetséges. Sértetlen (*incolume*): tudniillik ne okozzon testi sérelmet urának. Biztonságos (*tutum*): ne árulja el ura titkait, és ne tegyen kárt a várakban, melyek révén biztonságban lehet. Becsületes (*honestum*): ne akadályozza az igazságszolgáltatásban, sem azokban az ügyekben, amelyek az ő becsületére tartoznak. Hasznos (*utile*): ne tegyen kárt ura tulajdonában. Könnyű (*facile*), illetve lehetséges (*possibile*): ne nehezítse meg ura számára, amit az könnyedén megtehet, és ne tegye lehetetlenné, ami urának lehetséges.

Igazságos, hogy a hűbéres mindezen ártalmaktól óvakodjék, de ezzel a hűbértartást (*casamentum*) még nem érdemelte ki. Nem elég ugyanis tartózkodni

101 A fordítás a következő kiadást követi: Chartres-i Fulbert, 1976. 90., 92. Korábbi magyar fordítása megtalálható: *Középkori egyetemes történelmi szöveggyűjtemény*, 1999. 195–196. Az új fordítás elkészítését az indokolta, hogy a szöveggyűjteményben található változatból a levél egyes kulcsfontosságú mondatai hiányoznak.

102 Chartres-i Fulbert, 1976. 90. – Fulbert püspök közvetlen forrásai nem azonosíthatóak.

a rossztól, hanem jót is kell cselekedni. A fent említett hat dolgon felül szükséges még, hogy urának hűségesen, tanáccsal és segítséggel (*consilium et auxilium*) álljon rendelkezésére, ha a hűbérbirtokra (*beneficium*) rá akar szolgálni, és ha meg akarja tartani a hűséget, amelyet esküdött.

Az úr pedig mindezeket viszonzni tartozik hűbéresének. Ha nem így cselekedne, rászorgálna arra, hogy becstelennek tartsák, éppúgy, ahogy amazt¹⁰³ hűtlennek és esküszegőnek, ha azon érik, hogy hitszegésben tevőleg részt vesz vagy ahhoz beleegyezését adja.

Bővebben írtam volna nektek, ha nem lennék sok egyébvel elfoglalva, úgy mint városunk és egyházunk újjáépítésével, melyet nemrég szörnyű tűzvész emészített el. Jóllehet a károk okozta gyötrelemtől még egy darabig nem szabadulunk, Isten és a ti vigasztalásotok reményében mégis fellélegezhetünk.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

Maillezais-i Péter: *Relatio*. Bibliothèque nationale de France (BnF), Département des Manuscrits, Latin 4892. 246r–255v.

2. Kiadott források

Ademarus Cabannensis

1999 *Ademari Cabannensis Chronicon*. Cura et studio Bourgain, Pascale, iuvamen praestantibus Landes, Richard Allen–Pon, Georges. Turnhout, 1999. (Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis, 129.; Ademari Cabannensis Opera omnia, 1.)

Agreement between Count William V and Hugh IV

é. n. Agreement between Count William V of Aquitaine and Hugh IV of Lusignan. In: *Internet Medieval Sourcebook*. Ed.: Halsall, Paul. New York Fordham University. <https://sourcebooks.fordham.edu/source/agreement.asp> (a letöltés ideje: 2017. nov. 24.).

Cartulaire de l'abbaye artulaire de l'abbaye de Saint-Cyprien

1874 *Cartulaire de l'abbaye artulaire de l'abbaye de Saint-Cyprien de Poitiers 931–1155*. Publ. par Rédet, Louis. Poitiers, 1874. (Archives historiques du Poitou, 3.)

Chartes de l'abbaye de Nouaillé

1936 *Chartes de l'abbaye de Nouaillé de 678 à 1200*. Publ. par Monsabert, Pierre de. Poitiers, 1936. (Archives historiques du Poitou, 49.)

Chartres-i Fulbert

1976 *The Letters and Poems of Fulbert of Chartres*. Ed. and transl.: Behrends, Frederick. Oxford, 1976. (Oxford Medieval Texts.)

103 Vagyis a hűbérest.

Hugh of Lusignan

1989 Hugh of Lusignan: Agreement between Lord and Vassal. In: *Readings in Medieval History*. Ed.: Geary, Patrick J. Peterborough, 1989. 405–410.

Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény

1999 Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. *Európa és a Közel-Kelet, IV–XV. század*. Szerk.: Sz. Jónás Ilona. Bp., 1999.

Le Conventum

1995 *Le Conventum (vers 1030). Un précurseur aquitain des premières épopées*. Éd. par Beech, Georges T., trad. par Chauvin, Yves–Pon, Georges–Beech, George T. Genève, 1995. (Publications romanes et françaises, 212.)

3. Szakirodalom

Bachrach

1976 Bachrach, Bernard S.: A Study in Feudal Politics: Relations between Fulk Nerra and William the Great, 995–1030. In: *Viator*, 7. (1976) 111–122.

1979 Bachrach, Bernard S.: Toward a Reappraisal of William the Great of Aquitaine (995–1030). In: *Journal of Medieval History*, 5. (1979) 1. sz. 11–21.

1985a Bachrach, Bernard S.: Geoffrey Grey mantle, Count of the Angevins, 960–987: A Study in French Politics. In: *Studies in Medieval and Renaissance History*, 17. (1985) 1–67.

1985b Bachrach, Bernard S.: King Henry II and Angevin Claims to the Saintonge. In: *Medieval Prosopography*, 6. (1985) 1. sz. 23–45.

1993 Bachrach, Bernard S.: *Fulk Nerra the Neo-Roman Consul 987–1040. A Political Biography of the Angevin Count*. Berkeley, 1993.

Barthélemy

1996 Barthélemy, Dominique: Debate. The „Feudal Revolution” I. In: *Past & Present*, 152. (1996) 1. sz. 197–205.

1999 Barthélemy, Dominique: *L’an mil et la paix de Dieu. La France chrétienne et féodale, 980–1060*. Paris, 1999.

2000 Barthélemy, Dominique: Autour d’un récit de pactes (« Conventum Hugonis »): la seigneurie châtelaine et le féodalisme, en France au XIe siècle. In: *Il feudalesimo nell’Alto Medioevo*. I–II. Spoleto, 2000. vol. I. 447–495. (Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull’Alto Medioevo, 47.)

2012 Barthélemy, Dominique: *La chevalerie. De la Germanie antique à la France du XIIe siècle*. Paris, 2012. (Collection Tempus, 446.)

Bautier

1979 Bautier, Robert-Henri: Les origines du comté de la Marche. In: *Mélanges d’archéologie et d’histoire offerts à M. Henri Hemmer par ses collègues et ses amis*. Guéret, 1979. 10–19.

Beech

1995 Beech, George T.: Introduction. In: *Le Conventum (vers 1030). Un précurseur aquitain des premières épopées*. Éd. par Beech, Georges T., trad. par Chauvin, Yves–Pon, Georges–Beech, George T. Genève, 1995. 9–122. (Publications romanes et françaises, 212.)

1998 Beech, George T.: The Lord/Dependant (Vassal) Relationship: A Case Study from Aquitaine c. 1030. In: *Journal of Medieval History*, 24. (1998) 1–30.

2002a Beech, George T.: The Contribution of Diplomatics to the Identification of an Early-Eleventh Century Aquitanian Narrative. In: *Charters, Cartularies, and Archives: The Preservation and Transmission of Documents in the Medieval West*. Eds.: Kosto, Adam J.–Winroth, Anders. Turnhout, 2002. 61–80.

2002b Beech, George T.: Narrative Structures and Techniques in the Conventum of Aquitaine ca. 1030. In: *Latin Culture in the Eleventh Century: Proceedings of the Third International Conference on Medieval Latin Studies Cambridge, 9–12 September 1998*. Eds.: Herren, Michael W.–McDonough, Christopher James–Arthur, Ross Gilbert. Turnhout, 2002. 39–56.

2004 Beech, Georges T.: The Biblical David as Role Model in the Early 11th Century Latin Narrative the Conventum of Aquitaine. In: *Foi chrétienne et Églises dans la société politique de l'Occident du Haut Moyen Âge (IVe–XIIe siècles)*. Éd.: Hoareau-Dodinau, Jacqueline–Texier, Pascal. Limoges, 2004. 253–270.

Debord

1984 Debord, André: *La société laïque dans les pays de la Charente, X^e–XIIe siècles*. Paris, 1984.

Duby

1953 Duby, Georges: *La société aux XIe et XIIe siècles dans la région mâconnaise*. Paris, 1953.

Duguet

1971 Duguet, Jacques: La famille des Isembert, évêques de Poitiers, et ses relations (X^e–XIe siècles). In: *Bulletin de la Société des Antiquaires de l'Ouest*, Série 4. 11. (1971) 163–186.

Favreau

1960 Favreau, Robert: Les écoles et la culture à Saint-Hilaire-le-Grand des origines au début du XIIe siècle. In: *Cahiers de Civilisation médiévale*, 3. (1960) 473–478.

Flach

1893 Flach, Jacques: *Les origines de l'ancienne France (X^e et XIe siècles)*. Vol. II. *Les origines communales, la féodalité et la chevalerie*. Paris, 1893.

Fouché

1969 Fouché, Marcel: Chronologie des seigneurs de Gençay. In: *Bulletin de la Société des Antiquaires de l'Ouest et des Musées de Poitiers*, Série 4., 10. (1969) 2. sz. 95–118.

Garaud

1965 Garaud, Marcel: Un problème d'histoire: à propos d'une lettre de Fulbert de Chartres à Guillaume le Grand, comte de Poitou et duc d'Aquitaine. In: *Études d'histoire du droit dédiées à Gabriel le Bras*. I–II. Paris, 1965. vol. I. 559–562.

Hackett

1969 Hackett, W. Mary: Aspects de la langue vulgaire du Poitou d'après un document latin du XIe siècle. In: *Mélanges offerts à Rita Lejeune*. Vol. I. Gembloux, 1969. 13–22.

Koziol

1992 Koziol, Geoffrey: *Begging Pardon and Favor. Ritual and Political Order in Early Medieval France*. Ithaca, 1992.

Martindale

1969 Martindale, Jane: Conventum inter Guillelmum Aquitanorum comitem et Hugonem Chiliarchum. In: *English Historical Review*, 74. (1969) 528–548.

1997a Martindale, Jane: Conventum inter Guillelmum Aquitanorum comitem et Hugonem Chiliarchum. In: Martindale, Jane: *Status, Authority and Regional Power. Aquitaine and France, 9th to 12th centuries*. Aldershot, 1997. 528–553. (Variorum collected studies series, 488.)

1997b Martindale, Jane: Dispute, settlement and orality in the „Conventum inter Guillelmum Aquitanorum comitem et Hugonem Chiliarchum”: a postscript to the edition of 1969. In: Martindale, Jane: *Status, Authority and Regional Power. Aquitaine and France, 9th to 12th centuries*. Aldershot, 1997. 1–36. (Variorum collected studies series, 488.)

Mazel

2014 Mazel, Florian: *Féodalités, 888–1180*. Paris, 2014.

Painter

1957 Painter, Sidney: The Lords of Lusignan in the Eleventh and Twelfth Centuries. In: *Speculum*, 32. (1957) 1. sz. 27–47.

Poly–Bournazel

1980 Poly, Jean Pierre–Bournazel, Éric: *La mutation féodale. X^e–XIIe siècles*. Paris, 1980.

Reuter

1997 Reuter, Timothy: Debate. The „Feudal revolution” III. In: *Past & Present*, 155. (1997) 1. sz. 177–195.

Richard

1903 Richard, Alfred: *Histoire des comtes de Poitou, 778–1204*. Vol. I. 774–1126. Paris, 1903.

Thomas

1925–1927 Thomas, Georges: Les comtes de la Marche de la maison de Charroux (Xe siècle – 1177). In: *Mémoires de la Société des Sciences Naturelles et Archéologiques de la Creuse*, 23. (1925–1927) 561–700.

Vasselot

2015 Vasselot, Clément de: Les relations féodales dans le Poitou au début du XIe siècle. De l’élaboration du *Conventum* à sa fonction. In: *Annales de Jauna*, 3. (2015). <http://annaes-dejanua.edel.univ-poitiers.fr/index.php?id=879>. (a letöltés ideje: 2017. máj. 18.)

Varró

2017 Varró, Orsolya: *Using and Abusing Power in Early 11th-Century Poitou*. Bp., 2017. http://www.etd.ceu.edu/2017/varro_orsolya.pdf.

White

1993 White, Stephen D.: Stratégie rhétorique dans la Convention de Hugues de Lusignan. In: *Histoire et société. Mélanges offerts à Georges Duby*. Vol. II. Aix-en-Provence 1993. 147–157.

1996 White, Stephen D.: Debate. The „Feudal Revolution” II. In: *Past & Present*, 152. (1996) 1. sz. 205–223.

2005a White, Stephen D.: A Crisis of Fidelity in c. 1000? In: White, Stephen D.: *Re-Thinking Kinship and Feudalism in Early Medieval Europe*. Aldershot, 2005. VIII/1–24. (Variorum collected studies series, 823.)

2005b White, Stephen D.: The Politics of Exchange: Gifts, Fiefs, and Feudalism. In: White, Stephen D.: *Re-Thinking Kinship and Feudalism in Early Medieval Europe*. Aldershot, 2005. X/1–17. (Variorum collected studies series, 823.)

2005c White, Stephen D.: The politics of fidelity in early eleventh-century France: Fulbert of Chartres, William of Aquitaine, and Hugh of Lusignan. In: White, Stephen D.: *Re-Thinking Kinship and Feudalism in Early Medieval Europe*. Aldershot, 2005. VIII/1–9. (Variorum collected studies series, 823.)

Wickham

1997 Wickham, Chris: Debate. The „Feudal Revolution” IV. In: *Past & Present*, 155. (1997) 1. sz. 196–208.

ORSOLYA VARRÓ

AGREEMENT BETWEEN WILLIAM, DUKE OF AQUITAINE, AND HUGH THE CHILIARCH

A UNIQUE TEXT FROM 11-CENTURY FRANCE

The *Conventum inter Guillelmum Aquitanorum comitem et Hugonem Chiliarchum* is a 342 lines long, anonymously written source narrating the relationship of Hugh IV, lord of Lusignan, and William V, duke of Aquitaine, from the former's viewpoint in a Latin which shows strong vernacular influence. It has been frequently commented on in the debate on the „feudal transformation” of French society around the year 1000, due to the circumstances that it shows little resemblance to contemporary sources in its topic, as well as in its form and language. Its depiction of vassality is radically different from the model drawn by educated authors as Fulbert of Chartres or Ademar of Chabannes, and offers an alternative notion of authority and of the inner dynamics of feudal society, namely that of the lower stratum of the political elite (represented in the narrative by Hugh and his adversaries). As such, it is a unique source on medieval political thinking, and while it has multiple English and French translations, no Hungarian translation has been previously made. This paper aims to fill this gap, and it also contains a new translation of Fulbert of Chartres' letter on vassality.